

FRIEDRICH DÜRRENMATT

5. 1. 1921 – 14. 12. 1990

„Člověk a lidstvo mají společné jen jedno, a to je smrt – a v tom jsem ovšem apokalyptik. V přísném slova smyslu pak už existuje jen apokalyptické umění.“

To je jeden z typických výroků nejvýznamnějšího švýcarského, německy píšícího dramatika 20. století, Friedricha Dürrenmatta. Přestože byl také prozaista a esejist, těžištěm jeho literární tvorby je drama. Počátky jeho tvorby jsou ovlivněny prvky expresionismu, nejsilnější vliv na jeho dílo však měl Bertold Brecht a jeho poetika epického dramatu. Díky svému myšlení v paradoxech a experimentálním hrám bývá ovšem zařazován i k představitelům absurdního dramatu. Dürrenmatt byl přesvědčen, že spisovatel se má potýkat s problémy soudobé společnosti a zobrazovat efektně a provokativně její konflikty. Na této filosofii postavil celou svojí tvorbu. O jeho dramatech se mluví jako o komických apokalypsách. Dürrenmatt totiž tvrdil, že komedie je jediná dramatická forma, která je ve věku atomové bomby s to vyjádřit i tragiku. Komedie podle něho předpokládá odstup diváka jak k umělecké fikci, tak k realitě. To potvrzují i jeho známé výroky: *„Nás se dotýká už jenom komedie“* nebo *„Nejhorší možný zvrat, jaký může v příběhu nastat, je zvrat do komedie“*.

Friedrich Dürrenmatt se narodil 5. ledna 1921 ve švýcarské vesnici Konolfingen. Otec byl protestantský farář, vůdčí osobností rodiny však byla matka. Udávala tón i ve vesnici a jejím okolí. Organizovala setkání žen, přednášela a starala se o chudé. Od Friedricha jako farářova syna se očekávalo mimořádné chování, což způsobovalo, že se mu mnozí vyhýbali a od selských synků dostával často výprask. Friedrich se snažil utíkat, chodil sám vlastní cestou a měl spoustu času přemýšlet a snít. Také rád maloval. Z knihovny místního lékaře si půjčil knihy o Böcklinovi a Rubensovi a učil se malovat. Sám o svém malířství píše: *„Považoval jsem za nedůstojné obkreslovat, cvičit se na přírodě, učit se pozorovat. Myslel jsem si, že malíř zvládne všechno silou imaginace. To, co jsem kreslil, bylo mimo jakoukoli anatomickou a biologickou hodnověrnost, něco to znamenalo a postačovalo, a takto bezstarostně kreslím a maluji dodnes.“* Později chtěl Friedrich studovat malířství na vysoké umělecké škole, ale od studií ho odradil špatný úsudek několika profesionálních malířů. Po ukončení studia na gymnáziu v Bernu se tedy věnoval v Curychu studiu teologie, filozofie a literatury. Studoval bezcílně, teprve během posledního semestru se rozhodl, že bude spisovatelem. Student Dürrenmatt

prožil válku v Evropě prostřednictvím novin a rozhlasu. Psal příběhy o zániku a konci. Z této doby se zachoval první prozaický text *Vánoce* (1942), který se skládá z 28 krátkých vět. Svou první krátkou divadelní hru *Zánik a nový život* napsal během prázdninového pobytu ve Wallis v roce 1943. V roce 1951 ji přetvořil a zveřejněna byla až v roce 1980.

V létě 1946 poznává Dürrenmatt herečku Lotti Geisslerovou z Insu. Svatba se koná 11. října na úřadě v Bernu, při církevním sňatku, který následuje o den později, je oddává Dürrenmattův otec. Lotti se vzdala herecké kariéry a 6. srpna 1947 se manželům narodil syn Peter.

Od poloviny roku 1945 do března 1946 píše Dürrenmatt svojí první celovečerní hru, drama *Psáno jest*. Premiéru má v curyšském divadle 19. dubna 1947. Hra je plná fantazie a myšlenek, dramatických scén je v ní však málo, proto nemá téměř žádný úspěch a po roce je stažena z repertoáru divadla. Také následující drama *Slepec* přijalo publikum lhostejně. Historická komedie *Romulus Veliký* (1949) o císaři, kterého zajímaly více jeho slepičí pěstitelské úspěchy než blaho římské říše, měla o něco větší úspěch než předešlá dramata, avšak slávu ani peníze Dürrenmattovi nevynesla. Jeho další hru *Manželství pana Mississippiho* švýcarská divadla odmítla a po narození třetího dítěte se rodina Dürrenmattových dostává do finančních potíží. Dürrenmatt o této době píše: „*Musím být vděčný německému rozhlasu, protože se tak trochu stal mým mecenášem. Napsal jsem celkem deset věcí, určených pro rozhlas, rozhlasových her – například Malér vznikl nejprve jako rozhlasová hra a teprve dodatečně jako novela – a z toho jsem mohl financovat svůj život.*“

Bezpochyby jedním z nejznámějších a nejzdařilejších Dürrenmattových děl je tragická komedie *Návštěva staré dámy* (1956). Hra o tom, že penězi se dá koupit i svědomí a že se i ze slušných lidí mohou stát vrazi. Do chudého městečka Güllen se vrací zdejší rodačka Klára Zachanasjanová, nejbohatší žena světa. Před dávnými lety ji odtud vyhnali pruderní spoluobčané, když otěhotněla s místním mladíkem Alfrédem Illem. Sňatkem s bohatým mužem se vyšvihla mezi nejbohatší lidi na světě a teď je s velkými nadějemi očekávána ve zkrachovalém městečku, jelikož je proslulá svou štedrostí. Skutečně nabídne městu miliardu, ale žádá za ni jediné: smrt Alfréda Illa. Gülleňané podléhají vábné představě života v blahobytu a spáchají „kolektivní“ vraždu. Všichni zabíjejí Illa, aby nikdo nemohl mít čisté ruce .

Tato hra přinesla Dürrenmattovi nejen celosvětovou slávu, ale pomohla mu také zbavit se všech materiálních starostí. Zajímavé je, že Dürrenmatt sám si této hry příliš

nevážil. Jeho oblíbenými hrami byly neúspěšný *Romulus Veliký* (1949), *Přisluhovač* (1959) a *Frank Pátý* (1959), hra o podivném peněžním ústavu, kde peníze, které si sem zákazníci uloží, už nikdy nespátří. A kdo se vzepře, ten zemře. Přestože nezaznamenala u diváků ani u kritiky úspěch, byla tato hra přirovnávána k Brechtově Krejcarové opeře.

Trvalo dva roky, než Dürrenmatt uvedl novou hru *Fyzikové* (1962). Děj dvouaktové komedie je situován do psychiatrického sanatoria, kam se uchýlil fyzik Möbius, který má v rukou vynález strašné zbraně, jež by mohla zničit celý svět. Vědom si tohoto nebezpečí předstírá šílenství a schovává se v sanatoriu. Rozvědky různých zemí za ním posílají kolegy fyziky, aby se jeho vynálezu zmocnili. Nakonec se tito vědci dohodnou, že zůstanou všichni doživotně v sanatoriu, neboť je to jediná možnost, jak zabránit lidstvu, aby tuto zbraň nezneužilo. Je to však zcela zbytečná oběť, protože majitelka sanatoria už má dávno všechny materiály vynálezce v rukou a hodlá ovládnout celý svět.

Pokleslý žánr detektivky je u této hry zvolen záměrně v rozporu s vážností tématu, protože právě jím je dosaženo přitažlivého a zábavného ztvárnění závažné problematiky. Je to napínavý příběh s řadou fantaskních prvků, nečekaných zvrátů a náhod a zvláštních postav. Po premiéře, která slavila bouřlivý úspěch, jeden z kritiků litoval, že Dürrenmattova atomová hra „*zůstala jen fraškovitou dobovou hrou, jen pokusem, komedií na pár let*“. Kritik se však mýlil. *Fyzikové* znamenali světový úspěch a stále ještě se hrají a jsou aktuálnější než kdy jindy.

Třetím a posledním světovým úspěchem pro Dürrenmatta byla komedie o dvou dějstvích *Meteor* (1966), o které sám autor píše: „*Meteor je v podstatě velmi jednoduchá a zároveň velmi ďábelská fabule: člověk, který nevěří, člověk jako my, se stále probouzí ze smrti. Zažívá nepřetržitě onen zázrak: Je mrtvý a zase ožívá. A tento člověk, protože nevěří, nepřijde nikdy na to, že byl mrtvý. Bude pořád říkat: byly to mdloby nebo cokoli jiného. To znamená, že bezvěrec Lazar nikdy nebude schopen akceptovat tento zázrak.*“

V období od roku 1966 až do roku 1990 vznikly hry *Novokřtěnci* (1967), *Král Jan* (1968), který zaznamenal velké úspěchy - v tisku se tehdy psalo, že ze slabého Shakespeara se stal silný Dürrenmatt - *Play Strindberg* (1969), Goethův *Urfaust* (1970), *Portrét planety* (1970) a *Titus Andronicus* (1970). Žádná z těchto her však nezaznamenala stejný úspěch jako předešlý *Meteor*.

Ve svém posledním tvůrčím období se Friedrich Dürrenmatt nezabýval pouze psáním her a jejich uváděním na prkna divadel, ale účastnil se také několika přednášek, napsal povídku *Pád*, která knižně vyšla v roce 1971, a novelu *Pověření aneb O*

pozorování pozorovatele pozorovaných (1986). Zahrál si též roli spisovatele Friedricha ve filmu *Soudce a jeho kat* (1978), získal čestný doktorát univerzity v Neuchatelu (1981) a curyšské univerzity (1983). V roce 1984 mu byla udělena Rakouská státní cena za evropskou literaturu 1983.

Friedrich Dürrenmat umírá 14. prosince 1990 ve svém domě v Neuchatelu na následky srdečního infarktu. Výsledky své literární práce odkázal Švýcarsku, kde měly vytvořit základ Archivu švýcarské literatury.